

Klimatet under mitten av 1600-talet speglas i "Hungers nödz bedräfliga Fäminnelse"(lo1) av Niclas Loftanay(1o2) som på vers skildrar den "öfwer naturligt Wattaflodh"(ie) året 1649, och det påföljande "1650. Års/Nature Spijs/och nödige Atkokat Kött seer rått vth.egniga sammaren beskrive målände i följande verser.

Tagh tårkat Geete-eller Fåreblodh / stööt honom til pulwer / och
Ther Falcket ~~och~~ kunge ^{Åres}/ ströö honom sedä vppå thet kokade Köttet / så warder thet röde / såsom
het ännu på Elden icke kommat wore. Fallop. lib. 3 (wh 2)

Som fanns i diupan Siöö.

Gudh tröste oss syndare arme.

wh 2 HILDEBRAND, W., 1654. s. 223.

Ther Bonden förr kunde hota/
Harfwa/plöja/wälta/sää/
Ther rodde Piskiare båther/
Och kunde ther Fisken fåå.

Gudh tröste oss syndare arme.

(1o5)

lo1 U.o. 1650. U.o. 1654. U.o. 1697.

lo2 LOFTANDER, Nicolaus Clavi. Stud. i Uppsala 1645, skol-
lärare i Vimmerby 1648, i Västervik 1650 o. komminister här,
kh i Misterhult 1654, † 1666. (COLLIJN, I sp 532.)

lo3 LOFTANDER, N.O., 1650 Tiszelbladet.

lo4 ibid.

lo5 ibid. 2f(4f) (ej pag)

Klimatet under mitten av 1600-talet speglas i "Hungers nödz bedröfliga Päminnelse/(lo1) av NICOLAO Lofftandro(lo2) som på vers skildrar den "öfwer naturligh Wattuflodh"(lo3) året 1649, och det påföljande "1650.Åhrs/Naturs Spijs/och nödige Brödz vppehälle/(lo4). Den regniga sommaren beskrivs målande i följande verser.

6.
Ther Folcket för kunde lässa/
Sin Wagn och Kärra medh Höö/
Ther brukas Miälöt och Rösior/
Som fordrom i diupan Siöö.
Gudh tröste oss syndare arme.

9.
Ther Bonden förr kunde hota/
Harfwa/plöja/wälta/såå/
Ther roddes Fiskiare båther/
Och kunde ther Fisken fåå.
Gudh tröste oss syndare arme.
(lo5)

At sigh en widh Midnatz tijd / på ett ensame Rum icke befruchtar.

Tagh Watn aff Menniskioblodh distillerat, bestryk ther med Ansichtet
/ så wärder tu så nehiertat / at tu tigh icke befruchtar / tu må vara
stadd allena / hwarest tu wilt / Dagh eller Natt. (wh 1)

wh 1 HILDEBRAND, Wolfgang. 1654. s. 66 f.

lo1 U.o. 1650. U.o. 1654. Ü.o. 1697.
lo2 LOFTANDER, Nicolaus Olavi. Stud. i Uppsala 1645, skol-
lärare i Vimmerby 1648, i Västervik 1650 o. komminister här,
kh i Misterhult 1654, † 1666. (COLLIJN, I sp 532.)

lo3 LOFTANDER, N.O., 1650 Tiszelbladet.

lo4 ibid.

lo5 ibid. 2f(4f) (ej pag)

HILDEBRAND, WOLFGANG, 1654. Wolfgangi Hildebrandi MAGIA NATURALIS.

Libri Quatuor. Thet är: Fyra besynerliga Böcker. aff Vndersame
Köster författade vti åtskillige Naturalium Rerum Secretis. Allom
Ährebare och loflige Konsters Kärhafwanden til märckellgh Nytt /
sampt synnerligh Lust och wälbehagh / nu nyrligen förswänskat och
af Trycket vthgången / hoos: Stockholm. (Kungliga Bibliotekets
exemplar)

Bondens måltid,(som den kunde te sig i goda tider) under slutet
av 1600-talet, framskyntar i "Wisa/ Om Bondeständet" (tu1)
av lappmarksprästen Tuderus.(tu2)

I den åttonde versen förtäljes vad mor i huset bjuder sin man.

"Hwitt Miölken sööt
Bredewedh Grööt
Både brun och blööt/
Jempte Spike kööt/"(tu3)

tu1 ~~Eenxskönxxix~~ TUDERUS, Gabriel Johannis. Een skön och
lustigh Wijsa/Om Bondeständet och thes Embete/sampt andre
Huussyslor och mödesamma arbete. Siunges såsom then Frantzötske
Melodien Greddlin benämd. Alla ährlige Bönder och Danemän til
beröm aff Trycket vthgånen. U.o. 1681. (Kungliga Bibliotekets
exemplar).

tu2 TUDERUS, Gabriel Johannis. Stud. i Åbo 1656, i uppsala
1659, kapellan i Enare 1669-73, kh i Kusamo 1673, i Neder-
Torneå 1684, † 1705. (Colijn, I., sp 937)

tu3 TUDERUS, G.J., 1681 a.a.a sid 3(4) ej pag.

Fördy medan han war en HofPredikant hoos Sahl: i Åminnelse / Her-tig ~~XXIXX~~ J O H A N/ hände sigh / att uthi Östergötland
några Trullkäringar blefwo rögde och i Hächtelse satte/ för det
att dhe högbem:te Hertigz Furstinna medh sin onda Konst hade för-
virrat och betrullat/då gick min Fader offta till dem i Fängelse/
at förmanna dem till rätt bekänelse och ånger öfwer sine grofwa
begångne Synder/ och der hoos att vppenbara ~~h~~ och bekäna alt hw-
ad deras Hierta och Samwute besvärade / iämwl huru dhe woro komp-
ne till den farlige Ttulldoms Konst och wäsende; hwilket dhe och
giorde/bekännandes ibland annat/ att enfaldigt Folk mycket bedrag-
as till denne diefwulsk Konstens bruk och öfning der af / att då
någon Siukdom dem eller deras Boskap påkommer / så weta dhe inga
Naturäige medel att tillgå/hwar medh dhe kunna sigh och dem hiel-
pa/uthan widh sådant Nödfall/fly strax til Signerskor och Trull-
packor/hwilka at sådane Tillfälle hafwa lokat och bedragit the en-
faldige/till the oloflige medels Bruk/ görandes dem således Gud-
löse / att i stället de igenom GUDh/ skulle förmedelst Naturlige
och loflige medel/sökia hielp och Läkedom emot Siukdomar ; ~~XXXIXX~~
~~XXXXXX~~

Colerus 1683, förord(ej pag.) blad ~~XXIX~~ A ij (sid ?-?)

24. Majoran/Majorana.

Planteras thenne Ort så växer hon väl / hon wil sås i feet Jordh
och i Skuggen/ sudin i Win och drucken / bortager Watusukan i sin
Begynnelse/ hon hiälper them / som icke kunna låta sitt Watn/ är
god emot Kloreff / vpärmer Magen/ och om Mejeran warder sud in el-
ler hennes Saft warder insupin/ genom Näseborerna styrcker hon Hiä-
rnan. Och är them god som hafwa fallande Sott. Sudin med Luut/
eller om man gör Luut aff henne / och där med twätter Huffwudet bo-
rtager Phantasier, är Hiärnen god hielper för fallande Siuka. Stö-
öt Mejeran och med biuggmiöl lagdt på Ögonen/bortager Heta/ Swulnat
och Wärsk.

Colerus (-Erici) 1683. s. 157.

Om Boskap.

... The swagare skola til Slachtning/ och the starkare/til Husens
XX Behoff förwaras/skoda theras Lefwer och Lungor om the är hel-
bregda eller ey/ther effter ställ tin Slachtning.

Prof at känna the siuka Fåren/och the helbregda: Siud Malört vti X
een stoor Kättel/ och sedan Fåren några Dagar hafwa warit owaitnade
/ sätt then lagen för them til at dricka/ the som intet wela dricka
/ eller krympa sig/ sedan the hafwa drucket/ är osunde andra är
helbregda. Ändra pröfwa thet med Aspebark sudin i 2. eller 3. Tim-
mar på samma sätt. Eller så: See på theras Ögon om the äro klara
och liusa/ ther med kenner man the helbregda/ men the mörka och o-
klara äro siuke.

(Colerus 1683, s. 318.)

Nota, våra Qwinfolk taga sötan Gredda/ röra honom til han blifwer
XXXXXX half kernat/och blanda wäl tilhopa med GåsIstret / thet kal-
la the GåsaSmör.

Colerus (-Erici) 1683, s. 341.

XNXXXXXWXXXX
XXXXXXXXXXXX
Nota! VåraXX
QWINFOALKTAGA
KSEANXERXXXX

Nota, våra
Qwinfolk taga
sötan Gredda/
röra honom til
han blifwer
half kernat/och
blanda wäl til=
hopa med Gås=
Istret / thet
kalla the Gåsa=
Smör.

(Originalsättning: å i gås går ej att skilja från a i kopian)
Colerus 1683. s. 341.

Dagen för än man slachtar/skal man
icke gifwa Swijnen annat än Miöldryck/
ty här aff blifwa theras Tarmar rena/the skola
slachtas uthi Ny 5 eller 6 Dagar för än Månan
går i fylle/ thess bättre siuder thet. Men om the slachtas u=
thi Nedannet/tå siuder Köttet eller Fläsket tilhopa och blif=
wer hårdt. Fläsk skola icke saltas medan the äro warma/
ey heller skola the hängias uthi någon warm Stugu eller
Pörte/ när the tagas aff Lakan/ ty här aff härskna the/ u=
than skola först kolna/ och när the uptagas aff Saltet/skola
the twås med Laken wäl rena/ och strax hängias i Wisthu=
set/så härskna the intet. Sombliga låta rökia them några
Dagar med kallan Rök/ då blifwa the och mycket goda.

XXXXXX(XXXXX)XXXXXX
Colerus (-Erici) 1686. s. 227

Slacktiden för bockar inföll vid Bartulumeus den 24

Augusti (Julianska kalendern) sk1.

På Smålänska runstavar från medeltiden sk2 markeras
tidpunkten med en kniv.

Kniven symboliseras dels St Bartolomeus som blev
levande flåd sk3, och dels bocksslackten, då enligt
Samuel Krook sk4 "Bönderna willja denna Knijwen sko=
la betyda att man då skal slakta Båkkar." sk5

SK1 KROK, Samuel. SWENSKT åg RUNSKT CALENDARIUM Som
wisar Nytändningen in till Åhret effter CHRisti Börd
1840, Åg innehåller ett Swenskt Cisiojan, sampt en
kort förklaring öfwer Runstafwen åg des Figurer, jämte
de Gamblas sätt att upfinna de rörlige Fester.
Vpsala 1690. sid 16(17) ej pag. KB:s exemplar. (Anm.
författaren skrev sig Krook i denna utgåva)

sk2 ibid. sid 4(3)och 29(30) ej pag.

sk3 ibid. sid 16(17)ej pag.

sk4 KROK, Samuel. Mag. 1688, utn. prof. i Pernau 1701.

men tillträdde ej, † 1716. (Colijn, I., sp.468.)

sk5 Krook, Samuel. SWENSKT åg RUNSKT CALENDARIUM....

Vpsala 1690. sid 16(17) ej pag.

OLAUI, BENEDICTUS, 1581. Een Nyttigh Läkere Book ther vthinnen man
finner rådh / hielp och Läkedom til allehanda menniskiornes siwk-
domar bådhe inwertes och vthwertes. Serdeles ock een vnderwisning
och rättelse / huru swaghe och siwklighe quinnor sigh vthi alla före-
fallande siwkdomer hielpa kunna. Jtem emot the krankheter som små
spädh barn lätteliga henda kunna. Jtem een vnderwisning och ingång
til Chirurgiam. Tilsamman draghen genom migh Benedictum Olaui S.
Medicinae Doctorem. Stockholm. (Kungliga Bibliotekets exemplar)

TÖRNEWALL, PETRUS JOHANNIS, 1691. Dygdz och Odygdz SPEGEL I Huus=
Håld Och Gemehna Lefwerne/ Allom i hwart Stånd til nyttig På-
minnelse/ och Underwijsning/ Framställd Aff PETRO Törnewall/
Past. in Gladhammar. Stockholm. (Kungliga Bibliotekets exem-
plar)

I Peder Månnssons (pm 1) översättning från Johannes de Rupe Scissa (pm 2) av år 1522 (pm 3), finner vi en jäst och destilleras drog av människoblad.

Det bör observeras att blodet skall vara från "wngom oc helbrigdom människiom," (pm 4), d v s. från friska tonåringar med deras förhöjda hormonproduktion.

2 Aff menniskios blod

Tak människios blod som bardskärara läta wm aff aadrom aff wngom oc helbrigdom människiom, Oc sidhan thz haffwer standith oc leffratz häl wäskona aff the, oc mz the leffrado blodeno blanda tyonda delen aff tilreth oc renth salth, oc läth thz j eth glas täppandis wäl ather mz luto sapiencie, oc swa sätiandis nidher j heta hästa dyngio, oc wmskiffis dyngian ena reso wm wikenwa, Oc alth glaseno wändis j wathn jnnan 30 äller 40 daga, äller snarlikaren, Oc sidan distillera thz mz glashiälmenom, oc thz som blifwer ather j glaseno tak vth oc mal pa stenenom mz the sammo wathneno, oc ather distillera som för, oc öffwes thz flerom sinnom, Sidhan thz wathnith är wäl giorth klarth, tha läth thz j förscriffna pellicanj glas, oc distillera thz j sinem wmgangth til thes thz blifwer swa wäl lwktandis som thz andra förscriffna liffsens wathn, Jtem saltith skal swa tilredas, brennes mz filtenom, Sidhan smältis j warmth wathn, oc stilleres mz filtenom, Sidhan torkes mz lättan eld j eno glaserado fath, oc sidan brennes en dagh oc ena nath,

(pm 5)

pm 1 Månnsson, Peder, d. 1534, biskop i Västerås, hade dessförinnan vistats i Rom, där han genom en lång rättegång återvann den heliga Birgittas hus åt Vadstena kloster; beröfvades af Gustaf Vasa all makt i sitt stift; skall ha skrifvit en större encyklopedi. (DUMRATH, O.H., 1912.)

pm 2 Egentligen Jean de Roquetaillade, en fransman vars verk de Consideratione quintae essentiae omnium rerum. ~~num~~ grundar sig på Spanjoren Raimundus Lullus + 1315, som skrev de Secretis naturae, seu de quinta essentia. (LÄKE- OCH ÖRTE-BÖCKER FRÅN SVERGIES MEDELTID UTGIFNA AF G. E. KLEMMING. STOCKHOLM 1883-86. sid 504.)

pm 3 LÄKE- OCH ÖRTE-BÖCKER FRÅN SVERGIES MEDELTID UTGFNA AF G. E. KLEMMING. STOCKHOLM. 1883-86. sid 500 och 504.

pm 4 ibid. sid 413.

pm 5 ibid.

83 jtem ma man känna blodzsens godhet om smakin, är thz swa at hon är söthir thz är got tekñ, thy är fullelica smält oc tempererat af naturlik heta

'I Jtem är thz bittirt oc beest som oppa latino kallas amarum, tha radher colera i blodene Colera thz är gallen

'I Jtem är thz swrt jdem acre a latino thz teknar melancolie habundanciam, thz är at blodit är förbränt ok alt fult blandat mz galla, melan grece, thz är (swart) oppa gresko, thz är nigrum latine, ok colon thz heter galla a gresko, oc swa sätis thz ordh til samman som kallas melancolia, thz är swartz blodz drägh blandat mz myklom galla

Jtem blodheno oc gallenom warda alla harda sottir

84 Jtem är thz ont eller vansmakande. som heter oppa latino Jnsipidum tha är omykin blandilse aff blodh oc köld saman. tha heter thz fleuma, fleomon oppa gresko thz är kyld eller frost pa swensko

(Efter Upsala Universitetsbiblioteks handskrift n. 19 Benz. in quarto, af blandat innehåll och skilda stilar, från c. midten af 1400-talet.)

Publicerat i LÄKE OCH ÖRTE-BÖCKER FRÅN SVERGIES MEDELTID.
utgifna af G. E. KLEMMING.
STOCKHOLM 1883-86.
sid. 178

Den lärda världens definition av truldom redovisas i det 15
kapitlet av Joh. Gersons (g 1) bok Om Djefvulens Frestelse
(g 2), som översattes till svenska av Ericus Nicolai (g 3)
vars förord daterar sig till februari 1495 (g 4), och som
trycktes samma år (g 5).

~~Axxföljande stycke framgår att detta under xta 1495 talets årxtröm-~~
~~tydningxsemxstraktaxxsemxtrediem.~~

STundhom gör fienden ath naghr merker syna drömar/ok ath man
skal wisth th̄ tro oppa. Moth gudz ok the helgha kyrke bodh/
ok thom wara sanna/ok alth swa henda som the vth wisa köber
hä astadh.des likes vm otaleliglm änä truldö Swa som nar enö
möthr vm morghanē en hunder eller hari. Swa tror han ath thz
merker onda lykko honö skal hēda th̄ daghn. Ok mz faa ordh
ath säghia Mz swa marghfllelighn mägha handa swa dana truldom
wiskipilsg ärs enfalleligha olärdha ménisker fulle ath gräse-
lighit är tänkia tulkit Mē fienden faar for den skul tulka
wä tro. Ty hä weth hono ganska storligha wara gudhi j moth Hä
weth ok menniskene ekke j gudh vthn j tulka truldom sätthia
syna tro ok syth hop Ok fornemda wyskypelse äre for th̄ skul
swa yntrukth j swa dane menniske hiärta Ty the wile ekke höra
wissa menniskior Ekke wele the ok tro wise manne lärdhom Ok
for th̄ skul/ty the ära aff swa darleghit synne/ath å hwath
thom hender thz wika the oppa fornemda gälniskio Exemplū Um
thom sker nagath goth Strax säghia the Jak wisthe fulle ath
thz skulle swa skee ty iak sagh thz j mynö dröm. The same
offwer giffwandes gudh ok honö som alth goth giffwer. ekke
takkandes for syth lan.the wika alth thz som hender oppa swa
dane fawiska wantro Ok/som offtha sker hender thö naghith
onth oppa th̄ daghn swa säghia the ok thz haffwa henth ty
thom möthe en hund ellr en hari ellr annath tolkyth Swa dane
wanthro haffwa the ok vm theres helbrygde ok wälfordhan.
Hwilka the ekke weder kenna sik haffwa aff gudhi eller aff
naturenne. Uthn aff naghre scrifft.eller aff naghr scrifften
äpple.ellr aff annan tolkya truldom Sannerligha swā.dane wan-
thro ok truldom är vthn al skel. ok köber alléne aff liftoghe
fiēdes radh Thy wardhr ok alth tolkyth

Blod från husdjur användes i äldre tids medecin.
Hos Benedictum Olaui (bo1), i dennes "Een Nyttigh Läkere
Book" från 1578 (bo2). I avsnittet "Huru man någhra simplicia
först tilredha skal/"(bo3).
Ges beskrivning på hur man hemma beräder sin egna bloddrog.

"Bockeblohd tagh när Solen är i Leiyonet/
Tagh en swartan bock then ther fyra eller try åhr gam
mal är / steng honom inne på tree wekur/och giff ho= av
på vin
nom intet annat ätaän thetta effterscriffna gräs/nem= osse
liga / Epich/Petersilie/Kattost/Pimpinelle/Hederam/
Ehrenpriss/ Murstenbreck/Smultrongräs/Hilsen aff bo1
gröne bönor/ Thesse fornemde gräs giff honom ymse
äta/ Man skal ock giffua honom rödt wijn at dricka/
doch giffz honom hvor tridie dagh färskt brunswatn
at dricka. När man nu vppå så long tijdh som förbe= melt
melt är /haffuer haft medh Bocken en sådane ord= ning
ning medh ätande och drickande/effter som förescriff= int
int står / tå skal man slachta bocken när månen är i fyll
fylle/ och late thet första blodhet löpa sijn koos/ thet
midleste tagha och behålla/och thet sidste late bortlö= pe
pe/ Samme midleste blodh skal man torcka / doch icke
j Solen vtan elliest / och sedan störa til pulwer/men
kan thet icke så torckas vthi wädhret / tå torcka thet
vthi en bakeugn." (bo4)

bo1

bo2 Een Nyttigh Läkere Book ther vthinnen man finner rådh/
hiep och Läkedom till allehanda menniskiorne siwkdomar bådhe
+ inwertes och utwertes+. Stockholm 1578.
bo3 ibid. A vijj (d) pag (VI) förorden ej paginerade.
bo4 ibid. A v (a) pag (VII)

Sompt gälle Gudh/och sompt östan wäder. (sos10)

Klimatet i Sverige under slutet av 1500-talet speglas väl i detta talesätt tryckt 1604.

(sos10) Swenske Ordsedher / Eller Ordsaghør. Stockholm 1604
sid 34(35) ej pag. (Kunliga Bibliotekets exemplar)

Bettre är nogot herskt/än alt ferskt.(sos1)

Detta ordspråk från Vasatidens Sverigie kan sättas som rubrik för hela denna uppsats.

sos1 Swenske Ordsedher / Eller Ordsaghør. Stockholm 1604
sid 3(4) ej pag.

Een annan wäderleek förosakas j bergotte Land/ såsom på the Welske Berg/j Norrige och Lapland/Een annan j släte Landzorter/ såsom i Tydzskland och flere sådane: Ty the fram för andra Land gifwa mycket kall Dimbe/ och Vapores vp ifrå sigh/och förosaka Blåst / Köld och stoor Tökn/ ther aff sådhen offta stoor skadha lijdher/såsom j Finland gement skee pläghar.

Forsius, U.å. (1609) s. Ciij (c) ej pag. (s.22.)

Det religiös problemet ~~ixxxx~~ med blod och inälvsmat i den ~~x~~ tidiga ortodoxin illustreras av den i Stockholm 1620 utgivna "Några Bordrim Höfligit och Lustigt/så wäl Andeligen som wärdslien. Lefren" (u1).

Alla verser är rim på lever, men den enda sort som anges ätas är Gäddlever i några fall (u2).

Det genomgående i rimmen är att lever icke är av x. (u3)

Det är kokt lever som förters, stekt lever tages det avstånd ifrån. (u4)

Att rimmandet på lever var av hävd visar underrubriken "Som brukeligit är: at berimma/hwilka een til dygd vp-wäkia och reeta kuna,(u5)och följande rim.

Leffren wil iagh berimma effter gammalt
sätt.

Jagh tackar Gudh/Jagh är wäl mätt.

Thet wij icke skole förgäta

När wij monde dricka och äta.

(u6)

u1 ULFSPARRE, Christer Ivarsson. Stockholm. 1620.

u2 ibid. ff (3 rim av 47 och 1 med lever "ifrå een siö/")

u3 ibid.

u4 ibid. (8 rim med kokt lever, och 2 som tar avstånd från stekt).

u5 ibid titelbladet.

u6 ibid. sid(11(13)).

Lumber är en blodmatsrätt sp1 under 1600-talets förra hälft.
I den "Sundhetzens Speghel"(sp1) av Andrea Sparman (sic)(sp2)
säges "...Blodh/ aff hwilket åthskiliche Rätter beredhas/
såsom/ Korfwar/ Palt/ Lumber/ etc."(sp3)

(sp1) PALMKRON (SPARRMAN), Anderas. Sundhetzens Speghel, Uthi
hwilken man beskodhar Sundhetzens Natur/ förnämste Orsakerna
til alla Siukdomar/ som Sindheden förstöra plägha, såsom ock
the Medels rätta Brwk / hwarigenom hon för them befrijat/ til
thet bestämda Målet kan underhållen warda/. Stockholm 1642.

(sp2) PALMKRON (SPARRMAN), Anderas. Stud. i Uppsala 1625, i
Leiden 1633, med. dr i Leiden 1637, drott. Kristinas liv-
medikus 1641, adl. 1647, stadsfysikus i Stockholm 1652, Karl
X Gustafs livmedikus 1654, i 1658. (COLIJN, I., sp.685)

(sp3) PALMKRON (SPARRMAN), Anderas. 1642. sid 87.

Samma år som Loftanders epos om regnandet och missväxten
utkommer vår andra kända tryckta "kokbok"(k1)
Denna kompletterar bilden av ett regnigt Sverige.
Det blod som användes är från vilt och framförallt fisk.
Det ur kemisk synpunkt intressantaste receptet är

"Huru man skal göra Gäddekorff.
Ränsa Tarmen wäl reen/fyll så ther uthi
små hackat Gädda/litet små skurin Lök/
Smör/Sucker/Pepper/Ingefära/Caneel/Corin-
ter>tagh så Gäddeblodhen/rör honom wäl
sunder/i några skedhar sööt Grädda/sijla
så ther Blodhen mycket wäl/tagh så litet
refwit Brödh/och några skedhar smält Smör
/röör thet wäl i hoop/a/fyll thet så i
Tarmen/så är han godh."(k2)

k1 Een Lijten Kockebook/hwarvthinnan beschrijfwes/huruledes m
man allahanda Spijs wäl koka och tilräcka kan.
STOCKHOLM. 1650.

k2 Ibid. sid.(47(41)) D.

Fersk Lax at koka medh swart Sodh.

Siwdh först Laxen medh salt watn / at han bliwer så när full-sudhin/ sedhan reedh honom aff medh stött Roghbrödh/ Ätticka och sin eghen Blodh/ eller annan Blodh / och sijla det igenom ett reent och grant klädhe/ gör det sött medh suckor eller Honung/först/ smör/ Reglikor/Caneel/ Peppar/ Ingefära och Corinter/ giff thet så vp / och tagh intet myckit aff hwart slaghet.

(k D r (48(42)))

k D r Een Lijten Kokebook/ Hwarvthinnan beskrijfwes / huru-ledes man allahanda Spijs wäl koka koka och tilräcka kan. Nyttigh för them som gärna hafwa en godh Bisken/ och intet wilia see på hwadh som ther til hörer/ såsom öche icke spara omaket ther til. Nu nyligen förfärdigat / och aff Trycket vthgången. STOCKHOLM. 1650. sid D r (48(42)).

At steeka en Hara.

Tagh en Hara och halffsteek honom/tagh honom så aff Spetet/ och skär honom i stycken/ och låt them i en Potta och slå laghom ölättika ther på/ och tagh så Marans Blodh/ eller annan blodh och refwin Pepparkaka/ och låt så siudhat och rör wäl ther i / så thet icke löper i hoppa / låt thet wäl siudha / låt skala små hackat Löök i en Ste:

Att blodkorv ingick bland de

Väkkensortxexxxkvalitexxköttxvarxxvarxxx

Väkk köttvaror tjänstefolket kunde spisas med, i slutet av
1600-talet. Kan utläsas baklänges i PETRO Törnewall/(t1)Dygdz
och Odygdz SPEGEL I Huus=Håld Och Gemehna Lefwerne/(t2). För
när pigan står för mat hållningen ratar hon,

"Thet Swultna och Härskna hon låter qvar vara/
Ryggstycken/ och Reefben/Slaksijder/Lårlägger/
Swart=Michlar hon låter qvarhängia på vägger"(t3)

(t1) TÖRNEWALL, Petrus Johannis. Kh i Gladhammar 1682, † 1706.
(COLIJN, I., sp 939)

t2 TÖRNEWALL, Petrus Johannis. Dygdz och Odygdz SPEGEL I Huus=
Håld Och Gemehna Lefwerne/ Allom i Hwart Stånd til nyttig På=
minnelse/ och Underwijszning/ STOCKHOLM 1694. (KB:s exemplar)
t3 TÖRNEWALL, P.J., 1694 sid (33) ej pag. (KB:s exemplar)

Grynkårfff/ slå hett Wattn på Korngryn och låt stå thess dee flyta
opp / blandat sedan med lium Swijnblod/ som är själ/ thess dee
blij lagom röda/ lägg så der till Muskått/ Neglickor stött Salvia,
Salt/ och rör deri litet Oxefett/ sönderskutit/ fyll Tarmarna unge=
fehr halfwa/ och kooka dem 1 Tijma/ somliga läggia till Grynen
sönderstött lefwer af Swijn eller Oxe/ men då kunna dee bättre fyl=
las/ och lägger man Kryddor i. Wijdare här om sök Kårfwar.

Hök 1695. s. 18.

Oxkiött.

Kalfkiött och Oxekiött/ n

... Blodet bör man icke heller kasta bårt / man tar det i ett Fath/ och så länge låter det stå deri/ at det stadgar sig/ och sedan siudes det i Wattn och då det är sudit / en Tijd stå / och skiärat sedan i Skifwor / och så fricasserat med sådana Saker/ som Lungan och Miältan / man skiär och små Tärningar af Fläsk/ hwilka man blandar i Blon/ medan han rinner.

Orginalsättning.

Oxkiött. Kalfkiött och Oxekiött/

... Blodet bör man icke heller kasta bårt / man tar det i ett Fath Blodh /och så länge låter det stå deri/ at det stadgar sig / och sedan siudes det i Wattn/ och då det är sudit / en Tijd stå / och skiärat sedan i Skijfwor/ och så fricasserat med sådana Saker/ som Lungan och Miältan / man skiär och små Tärningar af Fläsk / hwilka man blandar i Blon/ medan han rinner.

Hök 1695. s. 22 f.

Swijn/ Sök Slachting. Här om finnes något talt wid Slachtning/ men elliest at göra en god Blodkårrff/ hacka något Löök/ siud den opp i Wattn/ tag sedan opp med Skumslefwen och läggen i Bloden med Blod// Kårrff. Salt/ Peppar / Krydder / Neglickor och stött Canel, skiär här ibland litet Swijnfett/ och när alt är wäll blandat/ stoppas det i tunna Tarmar/ uhr hwilken det Feeta måste vara skildt/ man och slå litet Miölk till Bloden / och kookar man dem med en Nål/ at de intet spricker.

Hök 1695. s. 43.

Swijn/ Sök Slachtning. Här om fin// nes något talt wijd Slachtning/ men elliest at giöra en god Blodkårrff/ hacka något Löök/ siud Blod// den opp i Wattn/ tag sedan opp med Skumslef// Kårrff. wen och läggen i Bloden med Salt/ Peppar/ Krydder / Neglikor och stött Canel, skiär här ibland litet Swijnfett/ och när alt är wäll blan// dat/ stoppas det i tunna Tarmar/ uhr hwilken det Feeta måste vara skildt/ man kan och slå li// tet Miölk till Bloden/ och kookar man dem se// dan/ och sticker dem med en Nål/ at de intet spricker.

Hök (fd. Rålamb) 1695. s. 43.

FORSIUS, SIGFRIDUS ARONUS, (1605). PROGNOSTICON ASTROLOGICUM. Thet
är: Naturlige Prophetier och Gissningar/ om allehanda tilkom-
mende hendelser j Lufften och nedre på Jordenne/ aff naturlighe
Orsaker/ och then godhe Stiernekosten/ sammanhemptadhe och
judicerade/ til Åår/
M. DC. VI. Som är Jffrå Werldennes Skapelse/ Effter then gemene
Räkning 5568. Effter Origani mening 5576. Effter Alphonsi 8590.
Aff SIGFRIDO ARONO FORSIO Finnōe Nylandico. Ad Latitudem 61.
gr. Longitudinem 48. gr. Ptolem in Centiloq. Astrologus optimus
multa mala potest avertere, quae secundum stellas ventura sunt.
Lybeck. (KB:s exemplar)

FORSIUS, SIGFRIDUS ARONUS, (1609). PROGNOSTICON. ASTROLOGICVM Eller
Stiernornas betydhande i allahanda tilkommande hendeelser i
Lufoten/och nedhre på Jordenne/På the fyra Årsens tjdher/Till
thet Åår effter Frelsermannens JESV CHRJSTJ näderijka Födhelse.
M DC X. Som är Jfrå Werldennes skapelse 5572. Efter Alphonsi
räkning 8592. Effter thet Ryska Åårttalet 7118. Sampt til någhre
flere effterföljande åhr/ Aff Naturlige orsakers grund / och
then edle Stiernekosten/ medh flijt sammanhäpptat/ judiceret
och framstält Aff SIGFRIDO ARONO FORSIO. 0. Förmörkelse/j then
2. gr. 45. min 4/ then 5. Decemb. widh 7. 35. min om morgonen.
)) Förmötlelse j then 7 gr. 52. min. ee/ widh 2 9 56. min. om
morghonen. Tryckt j Stockholm/ Af Anund Olufsson. Stocholm
KB:s exemplar

FORSIUS, SIGFRIDUS ARONUS, U.å. (1618). Then stora PROGNOSTICA Til
thet Åår Christi M D C X I X⁺. Medh flijt vthräknat och judicer-
et aff naturlige orsaker / och the gamble Astrologers förfaren-
heet: Aff SIGFRIDO ARONO F. Reg. Astr. CVM GRATIA ET PRIVILEGIO
SER. REG. MAIEST. Tryckt i Stockholm/ hoos Jgnatium Meurer.
Stockholm. (KB:s exemplar.)

HIÄRNE, URBAN, 1696. En lijten Oeconomisk Skrift Om Wedhsparande/
Huru man i desse knappa Tijder med Weden som efter handen be-
gynner at tryta/bätter omgås skall/och till Wärmande använda
med bättre Nyttja och Sparsamhet / Oförmögnom till Tröst och Li-
ndring. Stockholm. (Kungliga Bibliotekets exemplar)

KANKEL, JOHAN, 1672. COLLOQVIVM de Vita Vrbana & Rureestri. Thet
är : Ett Samtaal/Om Stadz= och Land=Lefwerne. Till then Siette
Wällkommen/ och ett lyckesam och frögde=fullt Nytt=åhr Then Hög-
borne Grefwen och Herree Hr:PeerBrahen/Grefwe till Wijsingzborg/
Frijherre till Cajana/ Herre till Ridboholm/ Lindholm/ BraheLinna
och Bogesund/ etc. Sweriges Rijkes=Råd och Drosset/ Sampt Lagh-
man öfver WessmannLand/Bergslagen och Dahlerne/ etc.
WIKX Wijsingzborg. (Kungliga Bibliotekets exemplar)

KOKBOK, 1650. Een Lijten Kockebook/ Hwarvthinnan beskrifwes/ huru-
ledes man allahanda Spijs wäl koka och tillräcka kan. Nyttigh
för them som gärna hafwa en godh Bisken/ och intet wilia se på
hwadh som ther til hörer/ såsom ock icke spara omaket ther til.
Nu nyligen förfädigat/och aff Trycket vthgången. Stockholm.
(Kungliga Bibliotekets exemplar)

KROK, SAMUEL, 1690. SWENSKT åg RUNSKT CALENDARIUM Som wisar Ny-täning in till Åhret effter CHRisti Börd 1840, Åg innehåller ett Swenskt Cisojam sampt en kort förklaring öfwer Runstafwen åg des Figurer, jätte de Gamblas sätt att upfinna de rörlige Fester. Vpsala. (Kungliga Bibliotekets exemplar)

LOFTANDER, NICOLAUS OLAVI, 1650. Hungers nödz bedröfliga Pâmin-nelse/ Som: Anno 1649. vthi Swea/nästan öfwer alla orter/ genom een skräckeligh och öfwer naturligh Wattuflodh begyntes. Hwarigenom/ 1650. Åhrs/Naturs Spijs/ och nödige Brödz vppehälle / så aldeles förminskades och affkortades. At: Drifwande Diur i Skogen/ Vthtrotter Arm widh Plogen/ Qwittrande Foglar på Qwistar/ Wanligh födho bortmista/ Låarna woro tömde/ Spannen gistnade sönder/ Mycket Folck medh rödh ögon/ Bleka Kinner för nöden/ Tå intet war på Logan/ Söka sigh brödh i Skoghen. Aff Rötter och Knopp/ Draff och Bark/ Som ringa til födho doger. Anno Manente a Data paCe aLtero. Enfaldelegen Sammanskrifwen Aff NICOLAO Lofftandro. (1 uppl.) U.o. (Kungliga Bibliotekets exemplar)

ORDSEDER, 1604. Swenske Ordsedher / Eller Ordsaghør. (1 uppl.)
Stockholm. (Kungliga Bibliotekets exemplar.)

RISING, JOHAN CLASSON, 1671. Een Land=Book/ Eller Några Vpsatter
til Wåre käre Fädrenes=Landz Nyta och Förkofrin wälmeente Om
LAND=BRUUK och Land=Lefwerne/ Sammanhemptade och tilhopasatte
Aff I. O H A N R. Risingh. Ovid: Tempus in agrorūm cultu cōsum-
ere dulce est. Wästeråhs. (Kungliga Bibliotekets exemplar)

(TUDERUS, GABRIEL JOHANNIS,) 1681. Een skön och lustigh Wijsa/ Om
Bondeståndet och thes Embete/sampt andre Huussyslor och möde-
samma arbetet. Siunges såsom then Frantzöske Melodien Greddlin
benämd. Alla ährlige Bönder och Danemän til beröm aff Trycket
vthgången. U.o. (Kungliga Bibliotekets exemplar)

(ULFSPARRE, CHRISTER IVARSSON,) 1620. Några Bordrim Höfligit och
Lustigt/ så wäl Andeligen som wärdslien. Lefren Som brukeligit
är: at berimma/hwilka een til dygd vpwäkia och reeta kuna. Nul-
lum vitae tempus, vacare debet officio. Stockholm. (Kungliga
Bibliotekets exemplar)

* 16 G A z 4 *

D e w o t t H i l f G e i r e r b e n C h r i s t l i c h t u r G e h e n
E n d H e l i g z u S t e r b e n

D a m e n d i e E d o t t l i e b e n m ü s s e n a l l e d i e s e n b e s t e n D i e n e n n e n

S a u a n d h o n o r a s R ö m i g m a n n s z u B r a u n b u r g e r u n d S a u a n d h o n o r a s S c h r e f t i n H i e g e m
S t a u z u B r a u n b u r g e r u n d i n P r e u s s i a z u B ü l g e s t a u u n d B r u n g e s t a u g u n

M a r u n n